

Meghívó

*A pusztásodás története és
körülményei a Kárpát-medencében, a
magyar puszta*

Interdiszciplináris konferencia

2024. május 7. (kedd) 10:00–16:30

**Pázmány Péter Katolikus Egyetem
Történelemtudományi Doktori Iskola**

**PPKE Bölcsész- és Társadalomtudományi Kar
1088 Budapest, Mikszáth Kálmán tér 1. (Sophianum, 112-es terem)**

Tanácskozásunk célja egyrészt a puszta és pusztásodás fogalmának körülhatárolása és aktualizálása, másrészt az újabb kutatások bemutatása. Konferenciánkon az éghajlattörténet, történeti földrajz, a régészet, a gazdaság-, társadalom- és művelődéstörténet képviselői ismertetik a témával kapcsolatos legújabb tudományos eredményeiket.

Minden érdeklődőt szeretettel várunk! Részvételi szándékát, kérjük, hogy a hcsabapeter@gmail.com címen jelezze.

Program

10:00–10:05 *Köszöntő (Őze Sándor)*

10:05–10:25 **Blazovich László:** *Bevezető gondolatok az elpusztult települések kutatásáról és emlékezetéről*

I. Elméleti megközelítések

Elnök: **Kókai Sándor**

10:25–10:45 **Rácz Lajos:** *Pusztásodás a Kárpát-medencében klímátörténeti kontextusban*

10:45–11:05 **Horváth Csaba Péter:** *Három tézis a magyarországi pusztásodásról*

11:05–11:15 Kávészünet

II. A pusztásodás kutatásának módszertani kérdései

Elnök: **Rácz Lajos**

11:15–11:35 **Takács Miklós:** *A pusztásodás fogalma az Árpád-korban*

11:35–11:55 **Ferenczi László:** *Pest megye és a Dabasi járás a középkorban. Multidiszciplináris térinformatikai vizsgálat a közép-magyarországi településpusztásodás és településhierarchia problémája kapcsán*

11:55–12:15 **Neumann Tibor:** *Telek- és falupusztásodás a késő középkorban. Terminológia és értelmezés*

12:15–12:25 Kávészünet

III. A pusztásodás és fogalma a kora újkorban

Elnök: **Őze Sándor**

12:25–12:45 **Kókai Sándor:** *A településhálózat pusztulása a Marosszögben a 16–17. században*

12:45–13:05 **Nagy Miklós Mihály:** *Kárpát-medencei pusztásodás és hadügy a török korban*

13:05–13:25 **Maczák Ibolya:** *A bajviadal helye. A pusztaság mint a szenvedés és élettelenység helye a régi magyarországi prédikációkban*

13:25–14:30 Ebédszünet

IV. Puszta és pusztásodás a 20. században és napjainkban

Elnök: **Takács Miklós**

14:30–14:50 **Nagy László**: *A Hortobágy puszta hasznosítása egykoron és napjainkban*

14:50–15:10 **Bank Barbara**: *Alföldi ellenállások az 1950-es években*

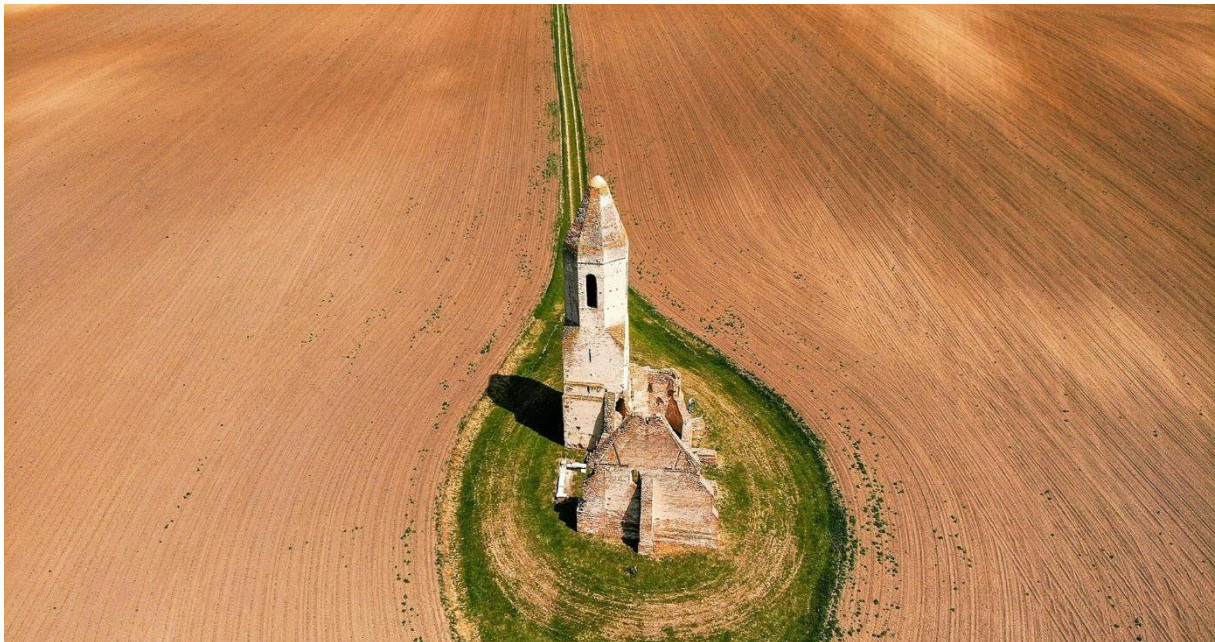
15:10–15:20 Kávészünet

15:20–15:40 **Urbán Márta**: *Pusztafogacs, egy puszta felemelkedése, majd eltűnése a térképről*

15:40–16:00 **Kimmel Máté**: *Az Alföld és a tanyavilág belső gyarmatosítására született koncepciók a 20. században*

16:00–16:20 **Őze Sándor**: *A tanyasi iskolák vége a Maros–Körös–Tisza köze területén*

16:20 Zárszó (**Horváth Csaba Péter**)

A somogyvámosi pusztatemplom

Előadóink és a tervezett előadások összefoglalói

Bank Barbara

A Pázmány Péter Katolikus Egyetem BTK egyetemi adjunktusa, a Nemzeti Emlékezet Bizottságának tagja. 2002-ben szerzett történelem-művészettörténet bölcsész-tanári diplomát a Pázmány Péter Katolikus Egyetemen. Kutatási területe Magyarország története a 20. században, különös tekintettel az 1945 utáni történelemre, erőszak történetre, internálásokra, a magyar nemzeti ellenállásra. 2013-ban szerzett PhD fokozatot, 2021-ben habilitált.

Előadásom a Rákosi-diktatúra alföldi ellenállási mozgalmaival foglalkozik. Az országban nem egyedülálló elleállásról van szó, de a térségben történeken keresztül jól bemutatható és jól láttatható az a szovjetizálási folyamat, amely megváltoztatta az Alföld társadalmi és gazdasági szerkezetét ezekben az évtizedekben. A nyomozásokon, eljárásokon, perekon keresztül jól látható a paraszti társadalmi réteg ellehetetlenítése, megtörése, földjeik „államosítása”, ellentétben azzal, amit a hivatalos propaganda folyamatosan megjelenített az újságokban és a plakátokon, pártaktívákon keresztül. Az alföldi falvak és városok társadalmi struktúráját megváltoztatta az a társadalmi és gazdasági folyamat, amelyet 1945-től fokozatosan, hol lassabban, hol gyorsabban egy ideológia alapján és mentén ráerőszakoltak a magyar társadalomra.

Blazovich László

Történész, levéltáros, a Szegedi Tudományegyetem professor emeritusa. A hódmezővásárhelyi Bethlen Gábor Gimnázium tanára (1969–1980), majd 1980-tól a Csongrád Megyei Levéltár igazgatója. 1995-ben Szegeden habilitált, majd 1997-től egyetemi tanár, az MTA doktora (2003). Az MTA Demográfiai Bizottságának tagja. Kutatási területe a középkori magyar történelem, a Dél-Alföld történelme és a levéltártudomány, a jogkönyvek kutatásában úttörő szerepet játszott. Számos egyéb magas kitüntetés mellett a Magyar Érdemrend tisztikeresztjének (2013) is birtokosa. A Dél-Alföldre vonatkozó helytörténeti munkássága kiemelkedő, az Elpusztult és Pusztuló Magyar Falvakért Egyesület vezetője.

Ferenczi László

A Magyar Nemzeti Múzeum Régészeti Osztályának munkatársa, a prágai Károly Egyetem Régészeti Tanszékének oktatója. Az Eötvös Loránd Tudományegyetemen szerzett történelem (2003) és régészet (2004) szakon diplomát. A Közép-európai Egyetemen doktorált középkortudományból (2018). Több európai ösztöndíjprogramban részt vett. Kutatási területe a középkori gazdaság- és társadalomtörténet, a település- és tájrégészet, valamint a vízgazdálkodás és a kolostortájak feltárása.

Előadásomban a történeti Pest megye – ezen belül szűkebben a Dabasi járás – területére vonatkozó történeti topográfiai és terepi régészeti kutatásaim eredményeit, valamint ezen adatok térinformatikai elemzésének lehetőségeit mutatom be. A régészeti kontextus tekintetében elsősorban az utóbbi évtized során zajló és a hagyományos terepbejárás eszközei mellett a korszerű, szisztematikus fémkeresős terepi vizsgálatokra is hagyatkozó kutatások a korábbinál teljesebb képet rajzoltak a dabasi mikrorégió Árpád-kori és késő középkori településhálózatáról, az egyes lelőhelyek/települések pusztulásáról, átalakulásáról, valamint a településhierarchia kérdéséről. A régészeti eredményekből kiindulva vizsgálom a rendelkezésre álló történeti topográfiai adatbázisok, repertóriumok adatait is, egyúttal tágítva nézőpontunkat a középkori Pest megye egészére. A településhierarchia, valamint településpusztasodás kapcsán rekonstruált topográfiai mintázatokat a környezetrégészeti vizsgálatok eredményeivel, birtoktörténeti kontextusokkal, környezeti paraméterekkel vetem össze, a pontmintázat-elemzés térinformatikai módszereit is segítségül hívva.

Horváth Csaba Péter

Művelődéstörténész, a reformáció és a katolikus megújulás 16–17. századi történetének kutatója, kiadói szerkesztő. A Károli Gáspár Református Egyetemen diplomázott (2011), majd a Pázmány Péter Katolikus Egyetemen szerzett PhD-fokozatot irodalomtudományból (2019). Jelenleg doktori ösztöndíjasként a 16. századi magyarországi reformáció történeti földrajzát dolgozza fel. Kutatási területe kiterjed Pázmány Péter irodalmi életművére, a magyar történetírás történetére és a politikai földrajzra is. Konferenciánk ötletgazdája és tudományos titkára.

Előadásomban a Kárpát-medencei pusztasodási folyamataival kapcsolatban három tézist kívánok felállítani a magyar és német historiográfia alapján: 1. pusztasodásnak nevezünk minden olyan folyamatot a térben, amely során a megelőző emberi tevékenység (gazdálkodás, megtelepedés stb.) részlegesen vagy végérvényesen megszűnt; 2. a pusztasodás parciális okai (járványok, éhínségek, hatalmaskodások és háborúk stb.) mellett mindig gazdaság- és társadalomtörténeti eredők játszották a főszerepet. 3. Napjaink pusztasodási tendenciái globális trendekbe illeszkednek.

Kimmel Máté

A Bölcsészettudományi Kutatóközpont és a Nemzeti Emlékezet Bizottsága Vidéktörténeti Témacsoportjának kutatója. Kutatási területe a dél-alföldi tanyavilág és a politikai modernizációs törekvések viszonya a 20. században. A Pázmány Péter Katolikus Egyetem történelem mesterszakán szerzett diplomát (2022), ugyanitt a Történelemtudományi Doktori Iskola doktorandusza, készülő értekezésének címe: *Szocialista „moderizáció” és társadalmi folyamatok a tanyaközségezés során kialakított falvakban.*

Az alföldi pusztásodás egyik szembetűnő, hosszútávú következménye a mezővárosok sajátos határhasználatának kialakulása, a tanyák elterjedése volt. A 19. század végén a gabonaválság terelte az agrárszakértők figyelmét az alföldi gazdaságokra, ezzel megindítva a tanyakérdésnek nevezett tudományos-politikai diskurzust. Alapvetően négy nagy cezúrát határozhatunk meg a tanyakérdés történetében: az agrárius politikai körök és mezőgazdasági szakemberek problémafelvetését, a két háború közötti időszak „nemzeti kérdéssé” emelt tanyakérdés-diskurzusát, a háború utáni gyors és erőszakos tanyafelszámolás politikáját, valamint a kényszerkollektivizálás lezárása után egyfajta válságkezelési-kiútkeresési szakaszt. Amennyiben elvonatkoztatunk a tanyavilág fogalmi keretrendszerétől, akkor a diskurzus a résztvevők számára az alföldi termőterület, valamint a tanyasi gazdaságokban lekötött munkaerő produktívabb hasznosításáról szólt. Azaz túlmutatott a tanyavilág és a tanyasi társadalom problémáin. Előbb nemzeti, később a jövőbeli „szocialista társadalom” megteremtésének szempontjából is releváns kérdésként mutatták be az Alföld belső gyarmatosítására született koncepciókat.

Kókai Sándor

Mint a Nyíregyházi Egyetem Turizmus és Földrajztudományi Intézetének igazgatója (2010–) és a Magyar Tudományos Akadémia Társadalomföldrajzi Tudományos Bizottság Történeti Földrajzi Albizottságának elnöke (2015–) fontos szerepet játszik a hazai történeti földrajzi kutatások eredményeinek integrálásában és megjelenítésében. Az Intézet gondozásában jelenik meg főszerkesztésében a Magyar Tudományos Akadémia által jegyzett és elismert egyetlen magyar nyelvű, hazai történeti földrajzi folyóirat, a Történeti Földrajzi Közlemények (2013–). Az elmúlt évtizedekben a történeti földrajzi kutatásai kiszélesedtek, szerteágazó tudományos tevékenységében a hangsúly ugyan a település- és tájtörténeti kutatás maradt, emellett azonban tanulmányai a recens demográfiai folyamatokat (pl. migráció, szuburbanizáció, nagyvárosok belső tereinek társadalmi-gazdasági átstrukturálódása stb.) és településföldrajzi változásokat is feltárják.

Szegedtől dél-délkeleti irányban, a Tisza és a Maros folyó találkozásától délre az Aranka (Harangod) vonaláig bezárt „háromszögben” terül el a Kárpát-medence egyik kevésbé ismert középtája, a Marosköz. Itt a 15. század végére sűrű településhálózat képe bontakozik ki, amelyek a kisebb mezővárosok és a kolostorok hálózatával egységben alkottak komplex egészet. A mintegy hatvan települést magába foglaló régió aprófalvas dominanciával rendelkezett. A 16–17. századi térfolyamatokat a török hódítás határozta meg, amely 1551-ben következett be, Csanád városának és várának elfoglalásával. A törökkori defterek összeírásai szerint egy generációnyi idő alatt a régió elvesztette népességének egyharmadát, s a települések 15-20%-a lakatlanná vált. A pusztulás mértéke a tizenöt éves háború idején korábban nem látott mértékben fokozódott, s a 17. század végére a lakosság és a településszám a korábbi érték harmadára esett vissza, azaz alig 20 település maradt lakott, olykor csak néhány házzal. A

pusztulás együtt járt a népesség kicserélődésével, melynek eredményeként a magyarság súlyt és teret veszített, s a balkáni népcsoportok domináns helyzetbe kerültek.

Maczák Ibolya

Irodalomtörténész, tanár. 2003-ban végzett a PPKE BTK-n és az ELTE BTK-n, 2013-ban a SZFE-n. 2008-ban szerzett irodalomtudományi PhD-fokozatot. Az ELKH–PPKE Barokk Irodalom és Lelkiség Kutatócsoport tudományos főmunkatársa. Kutatási területe: régi magyarországi egyházi irodalom, 20. századi színház- és drámatörténet. Legutóbbi monográfiája: *Kölcsönzés és kompozíció. Szövegalkotás 17–18. századi szerzők prédikációiban*, ELKH–PPKE Barokk Irodalom és Lelkiség Kutatócsoport, Budapest, 2019.

Tervezett előadásomban a régi magyarországi prédikációk pusztasággal kapcsolatos motívumait vizsgálom, motívumtörténeti megközelítésben. A témakört ezért elsősorban a műfaj ismeretében a textusokhoz kapcsolódóan célszerű feldolgozni. Ennek nyomán megállapítható, hogy Bibliában szereplő, pusztai megkísértés történetét feldolgozó szövegek közül is kiemelkedik Alvinczi Péter 1628-as gyűjteménye (Quadragesima vasarnapra tartozó szent evangéliumnak magyarozattya hét praedicatiu [!] szerént, melyből megh tezik [!] az kisirtet miben ályon, az bójtnek igaz értelme mi légyen, és az angyali szolgálatról mit kellyen érteni, Cassoviae, 1632). E szövegcsoporthból kiindulva, a protestáns prédikációk (és a genus didascalicum) sajátosságait figyelembe véve értelmezem a pusztaság korabeli értelmezését és főbb megjelenési formáit a jelzett szövegtípusokban.

Nagy László

Agrármérnöki diplomáját a Gödöllői Agrártudományi Egyetem Mezőgazdasági Főiskolai Karán szerezte Mezőtúron (1999), majd okleveles gazdasági agrármérnökként végzett a Szent István Egyetem Gazdaság- és Társadalomtudományi Karán Gödöllőn (2001). Ugyanitt a Mezőgazdaság- és Környezettudományi Karon vadgazdálkodási szakmérnöki (2004), majd vetőmag-gazdálkodási szakmérnöki (2008) képesítést szerzett. Doktori fokozatát a Debreceni Egyetem Agrártudományi Centrum Állattenyésztési Tudományok Doktori Iskolájában szerezte (2006). Az Országos Mezőgazdasági Minősítő Intézet Sertés- és Juhattenyésztési Osztályán 2000-ben kezdett dolgozni, majd 2007-től a jogutód Mezőgazdasági Szakigazgatási Hivatalban dolgozott állattenyésztési főfelügyelőként és vadászati szakreferensként. 2012-ben helyezkedett el az Agrárgazdasági Kutató Intézetben mint sertés- és juhágazati kutató, majd 2017-től a Földművelésügyi Minisztérium munkatársa volt állatgenetikai erőforrás referens pozícióban. A Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtárban 2020-tól muzeológusként, illetve 2024-től gyűjteményi főosztályvezető-helyettesként dolgozik.

A Hortobágy Európa legnagyobb szikes pusztája és legfontosabb hasznosítási módjának évszázadokon át a külterjes, legeltetésre alapozott állattenyésztés számított. Hasznosításánál

mindig figyelembe kellett venni a magas talajvízszintet és az időszakos áradások hatását. A Hortobágy puszta a 18. század közepéig közlegelő volt, ezután a növekvő állatállomány szükségessé tette a legeltetés rendjének és jogosultjainak meghatározását. A Tisza szabályozása után az áradások hiányában a gyepek minősége folyamatosan romlott, így egyre égetőbb kérdéssé vált a puszta okszerű hasznosítása, amelyre több kísérlet is történt. A 20. század második felében a beavatkozások miatt a Hortobágy ökológiai egyensúlya súlyos veszélybe került. Ennek hatására 1973-ban létrejött a Hortobágyi Nemzeti Park, amelynek legfontosabb rendeltetése a puszta természeti, néprajzi és kultúrtörténeti értékeinek védelme és fejlesztése lett. E célok megvalósítása a jövőben is a Hortobágy fennmaradásának záloga lesz, hiszen a természeti és kulturális értékek e tájon egymástól nem elválaszthatók.

Nagy Miklós Mihály

Katonai szakíró, nyugállományú honvédtiszt. A hadtudomány kandidátusa (1997), a földtudomány PhD fokozatos (2015). Kutatási területe a magyar hadtörténelem geográfiája, a katonaföldrajz és a geopolitika, valamint a hadelmélet. Közel két évtizeden át oktatott a Zrínyi Miklós Nemzetvédelmi Egyetemen. Kutatásai során összegyűjtötte a világjáró magyar katonák műveit. Ebben a témában négy könyve jelent meg. Számos publikációja jelent meg a hadtörténeti földrajz témájában. Elsőként publikált Magyarországon szöveges hadtörténelmi atlaszt (*Magyarország az első világháborúban*, 2014).

A pusztásodás folyamata a török hódoltság kialakulásának korát megelőzően dominált a Kárpát-medence településföldrajzi viszonyaiban. A török államtér előrenyomulásával és betüremkedésével a medencecsoportba a pusztásodás új irányban fejlődött tovább. A hadtörténeti földrajzi folyamatok hatására új periódusába lépett. Jóllehet, fő jellemzője, a településhálózat ritkulása továbbra is domináns maradt, de legmeghatározóbb eleme a társadalom védelmi mechanizmusa lett. A pusztásodás a török korban felerősödött, és szoros kapcsolatba került a hadügy fejlődési tendenciáival. A kor katonai gondolkodása, hadügyi forradalma és nem utolsósorban a teret hódító metodizmus, valamint a szervesülő frontier szinergiája jelentősen meghosszabbította a Kárpát-medencei pusztásodást. A pusztulás és a pusztásodás olyan önálló hadügyi tényezővé vált, amely földrajzi tényezőként determinálta a hadtörténelmi eseményeket. Tényezőével a török kor különböző időszakasaiban eltérő módon számolt a hadügy. A török elleni felszabadító háborúk időszakában a pusztásodás sújtotta táj erőtényezői determinálták a katonai lehetőségeket.

Neumann Tibor

A PPKE BTK történelem, latin és medievisztika szakjain diplomázott (2003). PhD fokozatát 2007-ben ugyancsak a PPKE BTK-n szerezte, közben óraadó volt az egyetemen, illetve egy félévig az ELTE BTK Régészeti Intézetében. 2007 és 2009 között tudományos segédmunkatárs az MTA–SZTE–MOL Magyar Medievisztikai Kutatócsoportban, 2010-től tudományos munkatárs, 2014-től főmunkatárs az MTA Történettudományi Intézetében (jelenleg HUNREN BTK Történettudományi Intézet). 2024-ben megvédte akadémiai doktori értekezését. Kutatási területe: késő középkori magyar politika-

és társadalomtörténet, középlatin forráskiadás, jelenleg egy-egy magyar királyi udvar személyi állományával, illetve a mohácsi csata résztvevőivel foglalkozó projekt vezetője.

Néhány 15. század második feléből származó összeírás alapján 1938-ban Szabó István úgy vélte, hogy az országban a jobbágytelkek mintegy 50–60%-a pusztán állt, és ebből a jobbágyság hanyatlására következett. Az elmúlt két évtizedben több olyan tanulmány is született, amely jelentősen árnyalja Szabó nagy hatású elméletét. Kiderült, hogy a pusztásodás jelensége csak úgy értelmezhető, ha megismerjük annak legkisebb „egységeit”, az ún. pusztá- vagy elhagyott telkeket és azok felhasználását. Az előadás ezt a kérdéskört járja körül, és a pusztásodást elsősorban a földesurak gazdálkodási törekvéseivel magyarázza. A falupusztásodás hátterében sokszor szintén mezőgazdasági, az uradalmi gazdálkodással összefüggő okok állhattak. Az előadás kitér arra is, hogy a jelenség milyen hatással volt a korabeli jobbágytársadalomra.

Öze Sándor

1963-ban született Szentesen. A hódmezővásárhelyi Bethlen Gábor Gimnáziumban érettségizett (1981). Magyar-történelem szakos diplomát szerzett az Eötvös Loránd Tudományegyetemen (1988). 1996-ban kandidált, majd 2004-ben habilitált, 2013-ban az MTA doktora. Dolgozott kéziratárosként, muzeológusként. 1999-ben rendezője volt az Europalia Hungaria Központi kiállításának Brüsszelben. 2001–2003 között a Károlyi Palota Kulturális Központ főigazgató-helyettese. Tanított a lipcsei egyetemen. 27 éve oktat a Pázmány Péter Katolikus Egyetemen Történettudományi Intézetében, amelynek jelenleg vezető professzora. Kutatási területe a felekezetek identitásképző szerepe Közép-Európa új- és legújabb kori történelmében. Kitüntetései: Magyar Érdemrend tisztikeresztje, Lengyel Köztársasági Érdemrend tisztikeresztje.

A tanyavilág a török kiűzése utáni időkben szervesen kötődött tárgyalt területünkön a mezővárosi környezetéhez. A gyermekek oktatása is először a nagycsalád városi központjában történt. Idővel a tanyára kihúzódott kis családok gyermekeinek kötelező iskoláztatása is egyre növekvő gondot jelentett. A Klebelsberg-féle tanyai iskola építés a 20-as évek második felében ezen próbált segíteni. Általában tanító és felesége mint tanítónő látta el az oktatást és a tanyai emberek kulturális igényeit kielégítő feladatait. A tanítók összekötők voltak az állam és a pusztai világ között, amellet egy külön réteget is alkottak. A földek kollektivizálása után (1963) a tanyai közösségek megbomlottak, és a városban vagy a központtá kinevezett faluban keresték a megélhetésüket. A tanyai iskolákat 1980-ra bekörzetesítették. Szülőhelyem, Vásárhelykutas (ma Székkutas) területének kilenc tanyai iskoláján szeretném bemutatni a folyamatot.

Rácz Lajos

A Szegedi Tudományegyetem Juhász Gyula Pedagógusképző Karának egyetemi tanára. 1988-ban szerzett földrajz-történelem szakos középiskolai tanári oklevelet a József Attila Tudományegyetem Természettudományi Karán. Kutatási területe az újkori Magyarország éghajlati-környezeti változásainak rekonstrukciója történeti források alapján, a Christian Pfister professzor által alapított berni klímátörténeti iskola tagja.

1989-ben egyetemi doktori, 1995-ben kandidátusi fokozatot, 2004-ben pedig MTA doktora címet szerzett. Hosszabb időn keresztül ösztöndíjasként dolgozott Svájcban, Franciaországban, Csehországban, Hollandiában és Németországban. Hosszabb ideje oktat, illetve oktatott a Szegedi Tudományegyetem mellett a Szent István Egyetemen, az Eötvös Loránd Tudományegyetemen, a Közép-európai Egyetemen és a Pázmány Péter Katolikus Egyetemen.

Az utóbbi ezer év klímátörténetét a Kárpát-medencében három éghajlatváltozási korszak határozta meg: a középkori meleg időszak (900–1300), a kis jégkorszak (1300–1900) és a jelenkori meleg időszak (1900–). Mindhárom éghajlattörténeti korszakban voltak olyan, részben az ökológiai-környezeti tényezők által előidézték létfenntartási válságok, amelyek a településhálózat részleges pusztulását idézték elő. Előadásomban három ilyen válsághelyzetet vizsgálom meg környezettörténeti nézőpontból. Az első a 13–14. század fordulójának időszaka, amelynek során a kis jégkorszak hatására erőteljesen megváltozott a Kárpát-medence vízmérlege, ami jelentős, a településhálózatban is megmutatkozó átrendeződéseket idézett elő. A második példa a török háborúk korának a létfenntartási válsága, amely a magyar és a török oldalon is súlyos pusztulással járt, ugyanakkor figyelemreméltó alkalmazkodási stratégiákat és eredményeket is produkált. Végül a harmadik elemzésben, a jelenkori felmelegedés hatásait vizsgálom a Kárpát-medence ökológiai szempontból különösen sérülékeny alföldi területeire vonatkozóan.

Takács Miklós

Az ELTE Bölcsészettudományi Kar régészet szakán végzett (1985). Egyetemi hallgatóként az Eötvös Collegium tagja volt. 1988-ban doktorált. 1992-ben lett az MTA Régészeti Intézetének tudományos munkatársa, 1995-től tudományos főmunkatárs. 1995-től a történelemtudomány kandidátusa. 2009 óta tagja az MTA Régészeti Bizottságának. 2009–2012 között a Magyar Bizantinológiai Társaság titkára volt. 2014-től az MTA doktora. 1985-től Magyar Régészeti és Művészettörténeti Társulat tagja. 2003-tól a Ruralia nevű európai régészeti falukutató munkaközösség vezetőségi tagja, 2007-től a Ruralia titkára. 2006-tól a Magyar Régész Szövetség alapító tagja. Kutatási területei a középkori falu régészete, a középkori magyarországi edénművesség és a Balkán-félsziget középkori régészete. Feltárásokat végzett többek között Györszentivánon, Lébényen és Ménfőcsanakon.

Előadásom tárgya első megközelítésben szokatlanul tűnhet, hiszen a pusztasodást általában nem az Árpád-kor, hanem a magyar középkor későbbi szakaszai, illetve az újkor településtörténeti sajátosságaként szokás elemezni. Éppen ez a körülmény jelenti azonban azt a kihívást, amely a szűkös írott kútfő, illetve az egyre gyarapodó régészeti leletanyag számbavételét sarkallhatja. Ez utóbbi forrásanyag az Árpád-kori agrártelepülések tárgyi hagyatéka pedig – az óhatatlanul felmerülő időrendi bizonytalanságok ellenére is – számos utalást tartalmaz arról, hogy az Árpád-kori agrártelepülések egy folytonosan ismétlődő keletkezési-elhalási és újrakeletkezési láncolat részesei voltak. E folyamatot az Árpád-kor különböző szakaszaira, illetve a korabeli országterület egyes részeire más-más mértékben jellemző félnomád életforma, illetve a szabályozatlan parlagváltó gazdálkodás serkentette. E két, korántsem azonos, de településtörténeti szempontból hasonló eredményeket hozó gazdálkodási mód eredményeként az agrártelepülések egy bizonyos hányadára a szezonális használat, más, állandóbb jellegű településekre viszont a ciklikus továbbköltöztetés lehetett jellemző. A régészeti kutatást nehezítő körülmény, hogy e tényezők már az Árpád-kor

Magyarország egyes nagytájai esetében viszonylag jól kimutathatók, egy-egy konkrét településfeltárás esetében azonban a pontos mibenlétük leírása nehézségekbe ütközik.

Urbán Márta

Az Egri Érseki Vagyonkezelő Központ – Főegyházmegyei Levéltár, Érseki Palota Turisztikai Látogatóközpont munkatársa. Történelem mesterszakos diplomáját a Pázmány Péter Katolikus Egyetemen szerezte (2016), 2021-től a Történelemtudományi Doktori Iskola doktorandája. Az MTA–PPKE Lendület Egyháztörténeti Kutatócsoport, az Esterhazyánium Tudományos Kutatócsoport és a Csepellényi György boldoggá avatási eljárásával foglalkozó történész bizottság tagja. Kutatási területe a 19–20. századi egyháztörténet és a 20. századi diktatúrák társadalomtörténete.

Pusztafogacs, más néven Fogacspuszta Heves vármegye déli részén, két megye találkozásánál terül el. Neve 1323-ban szerepel először, Mohács előtt lakott település, de 1549-ben már néptelen volt. A környező területek újratelepítése a 18. század elején megtörtént, így Pusztafogacs területe az Almásy család birtokába került, ők építették a Nepomuki Szent János tiszteletére szentelt kápolnát. A 19. század végére lakosság száma emelkedett, Jászdózsáról és környező dél-hevesi településekről népesítették be a tanyákat. Ebben az időszakban közel 80 tanköteles gyermek élt a helyiségben. 1926-ban megépült az iskola, az 1930-as években már több mint 400 fő volt Pusztafogacs lakossága. Előadásomban Pusztafogacs virágzó időszakát szeretném bemutatni, a 20. század első felének pusztai életvilágát, és azt a folyamatot ami odáig vezetett hogy 1977-ben már csak 6 tanyának volt (ők is idősek) lakója. Ha ma ellátogatunk az egykori Fogacspusztára, akkor már csak a kápolnát láthatjuk, az összes lakóépület eltűnt a föld színéről, a régi iskola helyét is már csak a kút maradványai jelölik.